

**Team 20/20:
Formativ utvärdering.
Mot maximal regional
tillväxtpotential – ett On Farm
Research-projekt i sockerbeter
2005**

2005-906:1

**SBU Sockernäringsens BetodlingsUtveckling AB är ett
kunskapsföretag som bedriver försöks- och odlings-
utveckling i sockerbeter för svensk sockernäring.**

SBU ägs till lika delar av Danisco Sugar och Betodlarna.

Författare:

Jenny Höckert och
Magnus Ljung
SLU, Institutionen för
landskapsplanering
Ultuna

Kontaktperson:

Anita Gunnarsson
anita.gunnarsson@danisco.com
040-53 72 63
Borgeby Slottsväg 11
237 91 Bjärred

Institutionen för landskapsplanering Ultuna
Ämnesgruppen för miljökommunikation

2005-10-25

Formativ utvärdering

MOT MAXIMAL REGIONAL TILLVÄXTPOTENTIAL – ETT ON FARM RESEARCH-PROJEKT I SOCKERBETOR

Jenny Höckert och Magnus Ljung

INNEHÅLL

Bakgrund	4
Sockerpolitiken i korthet	4
Om On Farm Research och PLA	5
En formativ utvärdering	6
Resultat	7
Tema I: Om förväntningar på projektet	7
Tema II: Om att arbeta med PLA	7
Tema III: Om interaktionen i gruppen	7
Tema IV: Om innovationer och åtgärder	8
Tema V: Om lärande och nyttan med PLA	9
Tema VI: Om lärdomar inför framtiden	10
Slutsatser	11
Rekommendationer	11
Hypoteser om PLA	11
Tankar om framtiden	12
Tipsruta: Idéer för fördjupat lärande och innovation	13
Referenser	14

Bakgrund

Den förestående reformen av EU:s sockerpolitik medför att sockerbetsodlingen kommer att koncentreras till de odlare som har bäst förutsättningar ur ett europeiskt perspektiv. Konkurrensen för de svenska producenterna kommer därför att öka markant och det finns en osäkerhet om den framtida lönsamheten. SBU, Sockernäringsens BetodlingsUtveckling, har därför initierat ett antal studier. Målet för det i denna rapport studerade forskningsprojektet är att på tre år minska produktionskostnaden per ton socker med 33 % - något som kan åstadkommas med en skördeökning på 20 % och en minskning av hektarkostnaden med 20 %. Av denna anledning är projektnamnet Team 20/20.

I forskningsprogrammet till projektet står att läsa: *Syftet [...] är att på typgårdar fördelade över 4 regioner kvantifiera vilken avkastningsförbättring som kan uppnås genom att vidta ett fält- och gårdsanpassat åtgärds paket där hänsyn tagits till de viktiga skördepåverkande faktorerna. Inom projektets ram ska även finnas utrymme för utvärdering av nya idéer om vägar mot högre skörd och lägre kostnader i betodlingen.*

I projektgruppen ingår bl.a. sju lantbrukare, som valdes ut på grundval av tre kriterier, nämligen:

- att de hade intresse och vilja att avsätta engagemang och tid för projektet,
- att de hade hög sockerbets-skörd i relation till medelavkastningen för odlingsregionen, samt
- att de hade en representativ driftsinriktning för regionen.

Med sådana deltagare är det sannolikt att aktivitetsgraden blir hög, att deltagarna är representativa för de brukare som kommer att ha goda möjligheter att klara den framtida konkurrensen och att det dessutom är möjligt att generalisera kring vissa slutsatser från projektet. Forskningsprojektet skall vara till direkt nytta för den svenska sockerbetsodlingen.

I projektet skall skörden jämföras med den för åren 1998-2002 och kostnaden med den för 2002. Den deltagande gruppens medelskörd för jämförelseperiod är 56 ton betor per hektar, vilket innebär att genomsnittsskörden för gruppen varit drygt 20% över den för hela landet för samma period.

Förutom de sju lantbrukarna består projektgruppen av fem växtodlingsrådgivare (som även är odlarnas ordinarie växtodlingsrådgivare), två betkonsulenter från Danisco och tre personer från SBU. Anita Gunnarsson från SBU är projektledare. Denna utvärdering är beställd av SBU, genomförd under våren 2005 och vår kontaktperson och nyckelinformant har varit Anita Gunnarsson.

Sockerpolitiken i korthet

Den 14 juli 2004 presenterade den europeiska kommissionen ett förslag till en genomgripande omarbetning av EU:s sockerordning i meddelandet *Fullbordandet av en hållbar modell för Europas jordbruk genom den reformerade gemensamma jordbrukspolitikerna – reformen av sockersektorn*. I detta föreslår kommissionen bl.a. följande:

- En minskning av det institutionella stödpriset för EU-socker, med avskaffande av interventionsstöd och införande av referenspris.
- Införande av delvis kompensation för producenter i form av ett direkt, frikopplat stöd. Denna betalning kommer att integreras i det samlade gårdsstödet.
- Förenkling av det nuvarande kvotsystemet, genom att A- och B-kvoter slås samman till en kvot och att den resulterande kvotnivån minskas så att en hållbar balans uppnås på EU:s sockermarknad.
- Omstrukturering av EU:s sockersektor genom att man gör kvoterna överförbara mellan medlemsstaterna.

Bakgrunden till förslaget är att det nuvarande systemet ofta kritiserats hårt för brist på konkurrens, snedvridning av marknaden, höga priser för konsumenter och användare och dess inverkan på världsmarknaden, som framför allt drabbar utvecklingsländer (KOM(2004) 499 slutlig).

I magisteruppsatsen *Effekter på de nordiska medlemsländernas sockerindustri av EU:s reform* av Sofia Akther (2004) går att läsa om reformens troliga effekter för bl.a. Sverige. Hon menar att framtiden inte ser helt mörk ut för de svenska betodlarna. Även om produktiviteten tycks ha gagnats i och med EU-medlemskapet 1995, lyckades Sverige producera socker och betor till ett lägre pris än EU:s innan medlemskapet. Däremot klarar inga av de nordiska medlemsländerna att producera till världsmarknadspris, något som Tyskland och Frankrike med största säkerhet har möjlighet att göra. Sverige, som med marginal fyller sin kvot, kräver troligtvis ett B-kvotsockerpris för produktion av socker på lång sikt.

En minskning av den totala kvoten i kombination med handel med kvoter mellan medlemsländerna, resulterar enligt ekonomisk teori i att produktionen kommer att lokaliseras till de kostnadseffektivaste producenterna inom EU. Detta innebär att mindre produktiva områden i Sverige kan komma att få det svårt att fortsätta (Akther, 2004).

Förhandlingarna kring EU:s sockerreform pågår fortfarande, vilket innebär att vi i skrivandes stund ännu inte vet vilka effekterna för svensk sockerbetsodling kommer att bli. Europaparlamentet har uttryckt missnöje över kommissionens förslag, varför europaparlamentets utskott för jordbruk och landsbygdens utveckling har tagit fram ett förslag till betänkanden om sockerreformen. För de svenska betodlarna innebär EU-parlamentets förslag bl.a. en sänkning av betpriset på 30 % (jämfört med 46 % i kommissionens förslag) och en kompensation för prissänkningen på 80 % (jämfört med 60 % i kommissionens förslag) (Sveriges Betodlares Centralförenings hemsida, 2005-10-24).

Om On Farm Research och PLA

Synen på hur kunskap utvecklas och sprids inom det agrara systemet har förändrats under de senaste trettio åren. Ett av de mer omfattande perspektivskiftena har varit dels synen på vilken kunskap som är relevant att beakta för utveckling av jordbruket, dels behovet av delaktighet i förändringsprocesserna. Den traditionella informationsmodellen, där information sprids från universitet och fältförsök via rådgivare till lantbrukare, har ifrågasatts allt mer. Modellen överensstämmer sällan med verklighetens kunskapsprocesser och dessutom har angreppssättet en hel del negativa effekter på lantbruket och enskilda lantbrukare, bland annat kopplat till konkurrensnedvidande utslagningsmekanismer.

Med början på 1970-talet växte nya metoder för kunskapsutveckling och rådgivning fram. Gemensamt för dessa ansatser var att de försökte ta ett helhetsgrepp på gårdens/landbrukets situation. Detta förutsatte en hög grad av delaktighet bland involverade aktörer, framför allt lantbrukarna själva. Skälet till att delaktighet ansågs som så viktigt hade flera bottenar. För det första menade allt fler att det politiska sättet på vilket lantbruket styrdes var etiskt oacceptabelt. Lantbrukare borde, i detta perspektiv, ha större möjlighet att själva bestämma över sin utveckling. För det andra så insåg beslutsfattare och andra aktörer att implementeringen av ny teknologi eller ny management tog längre tid än önskat. Jordbrukets modernisering gick långsammare än vad som var förväntat. Skälet till detta var bland annat en felaktig bild av hur lärande och kunskapsutveckling sker i det agrara systemet – en bild som alltså var tvungen att förändras. Slutligen, och för det tredje, fanns ett behov av ökad delaktighet för att i ökad utsträckning kunna ta tillvara och dra fördel av all den beprövade erfarenhet och robusta kunskap som lantbrukare besitter. Men hur skulle detta kunna gå till?

Under framför allt 1980-talet utvecklades och testades ett stort antal metoder vilka tog utgångspunkten i behovet av en högre grad av delaktighet bland lantbrukare. Genom metoderna hoppades man kunna uppfylla både etiska grundprinciper, en högre grad av implementering av nya rön, samt en möjlighet att ta del av lantbrukares kunskaper och erfarenheter.

Under många år, i Sverige alltsedan hushållningssällskapen etablerades i början av 1800-talet, hade det funnits en tradition av fältförsök och demonstrationsodlingar/-gårdar. Detta hade under åren vidareutvecklats till en omfattande fältforskningsverksamhet, både i offentlig och privat regi. Inom ramen för detta område växte idéer om "On Farm Research" fram, dvs. en forskning som var

lokaliserad på gården och delvis utförd av den brukare som ägde markerna/djuren. Utomlands var detta till vissa delar något nytt, medan det i Sverige hade funnits ansatser åt detta håll under lång tid tillbaka.

Men många bönder, forskare och policymakare ansåg att "On Farm Research" inte var tillräckligt. Fältforskning var, enligt dessa debattörer, det sista steget i en kunskapskedja som hade börjat på universiteten eller bland experter. Huruvida forskningsfrågorna, som låg till grund för försöksverksamheten på gården, var relevanta för bönderna var ofta en icke-fråga. Man letade därför efter metoder som i än högre utsträckning tog utgångspunkten i dels den reella situationen som lantbrukarna befann sig i och deras aktuella frågeställningar (deras verkliga problem), dels ett processperspektiv på lärande och utveckling. Nygamla pedagogiska idéer hade etablerats under 1970- och 80-talet, vilka beskrev kunskapsutveckling som en dynamisk process, där kunskap framför allt uppstod i handling. Lantbrukandet, som är en process som pendlar mellan reflektion och handling, passade väl in i denna beskrivning och nya metoder togs fram som i högre utsträckning överensstämde med de teoretiska modellerna. Fältförsök var en aktivitet bland flera av betydelse för lantbrukets och lantbrukarens utveckling, men inte den allenarådande.

Nya metoder för delaktighet i lärandeprocesser beskrevs och testades. Ett stort antal begrepp för att beskriva dessa processer har sedan dess presenterats. Ett samlingsbegrepp för många av dessa metoder är PLA, Participatory Learning and Action. Det beskriver de metoder som bygger på en integrerande syn på delaktighet, lärande och handling. Metoder inom detta område har det gemensamt att de förutsätter en hög grad av delaktighet bland inblandade aktörer, så att de kan både lära av varandra och skapa ny kunskap tillsammans, inte minst genom konkreta handlingar eller experiment. Det finns således en potentiell koppling mellan PLA och "On Farm Research", där det senare blir en del av en övergripande lärandeprocess som emellanåt landar i ett experimenterande på fält.

Det initierade forskningsprojektet som nu utvärderats syftar bland annat till att testa PLA-metoder för att nå sitt uppsatta mål. Vi har som utvärderare haft som ambition att även bedöma i vilken grad detta ägt rum och vad som kan göras för att vidareutveckla den potential som finns för gemensamt lärande och handlande.

En formativ utvärdering

Utvärderingar av projekt kan grovt delas in i två kategorier – summativa och formativa. Den summativa är den traditionella utvärderingen som genomförs efter projektets slut och som syftar till att kontrollera, summera och bedöma resultat med fokus på måluppfyllelse. Formativa utvärderingar genomförs under tiden projektet pågår och syftar till att stödja, forma och förändra det. Den formativa utvärderingen passar därmed bra för att stimulera lärande och processutveckling. På detta sätt ligger formativa utvärderingsinsatser i linje med PLA-ansatsen, eller är kanske till och med en metod inom ramen för PLA, då den löpande återkopplingen från utvärderarna bidrar till ökad kunskap och insikt om vad som kan och bör göras annorlunda i fortsättningen.

I denna kvalitativa utvärdering har materialinsamlingen skett genom så kallade semi-strukturerade intervjuer. Med detta menas att man söker få själva intervjun att ta form av ett samtal, där intervjupersonen får tala fritt i så stor utsträckning som möjligt, även om själva innehållet avgränsas av intervjuarens frågeguide (se bilaga 1). Alla intervjuer, som är sjutton till antalet, har skett vid fysiska möten och samtalens längd har varierat mellan cirka fyrtio minuter och tre timmar.

Resultat

För att strukturera upp intervju svaren har vi valt att presentera resultaten under ett antal teman. I den mån vi ansett att det funnits intressanta olikheter/skillnader i svaren mellan grupperna lantbrukarna, rådgivarna och SBU/Danisco har detta kommenterats. Annars presenteras svaren som en integrerad helhet vilken speglar de synsätt som förekommer inom arbetsgruppen.

Tema I: Om förväntningar på projektet

Det första temat handlar om huruvida det finns en samsyn i gruppen vad gäller motiv till att delta i samt vilka förväntningar man har på projektet. Till att börja med kan man konstatera att få av gruppmedlemmarna har deltagit i något liknande projekt tidigare. Arbetssättet är således nytt för de flesta. Flera av rådgivarna har tidigare varit delaktiga i det SBU-drivna projektet 4T (Tillväxt Till Tio Ton) och några ser detta projekt som en fortsättning på det. Gemensamt för gruppmedlemmarna är dels ett intresse för sockerbetsodling, dels ett intresse för utvecklingsfrågor. I övrigt kan tilläggas att engagemanget i projektet har varit frivilligt, åtminstone för rådgivarna och lantbrukarna.

Förväntningarna på projektet, innan det drog igång, varierar inom gruppen. Den generella åsikten kan kanske närmast beskrivas som en försiktig förhoppning om att målet skulle nås, eller att man åtminstone skulle komma en bit på vägen. Rådgivarna/betkonsulenterna utgör den grupp som tycks ha haft högst förväntningar på projektet – att de tillsammans skall hitta vägar för billigare odling/ökad lönsamhet. Om målet skulle kunna nås till 100 %, råder det dock mer tvekan kring. Däremot förväntas åtminstone att det skall bli skillnader mellan åtgärdsytorna och övriga betfält. Bland lantbrukarna var förväntningarna mer modesta. Några uttrycker att de inte haft några särskilda förväntningar på projektet, medan andra ser det som en utmaning som man kan komma en bit på väg med. Inom gruppen finns emellertid även mer kritiska röster – en önskan om att projektet skulle våga vara lite mer radikalt, för att på så sätt nå närmare målet.

Tema II: Om att arbeta med PLA

När det gäller arbetssättet tycks det vara framför allt lantbrukarna som är positivt inställda, även om det också överensstämmer med den generella uppfattningen kring att arbeta med utvecklingsfrågor på detta sätt. Många tycker att det är spännande och intressant att arbeta tillsammans lantbrukare-rådgivare-forskare/odlingsutvecklare, kanske till och med en förutsättning för att nå målet. Flera personer lyfter fram det positiva med att man med hjälp av PLA belyser olika sorters kunskaper och erfarenheter – både för projektets och för de enskilda individernas skull. De problem som framförs är kopplade till svårigheten att nå delaktighet, men även avsaknaden av traditionella försöksrutor där det är lättare att se samband mellan åtgärd och utfall. Just de statistiska beräkningarna och det faktum att arbetssättet (och åtgärderna) tar mycket tid i anspråk, är några av de nackdelar som förs fram. Å andra sidan framhåller flera personer att styrkan med att genomföra åtgärder i storskaliga strimförsök i fält, i stället för i traditionella småruteförsök, är att genomslaget antagligen kommer att bli större, eftersom lantbrukare varit med i projektet.

Tema III: Om interaktionen i gruppen

På det stora hela är alla överens om att relationerna i gruppen fungerar bra, eller till och med utmärkt. En av lantbrukarna lyfter fram fördelen med att just lantbrukarna kommer från olika delar av Skåne, med olika odlingsförutsättningar. Det gör att det inte finns några konflikter eller någon konkurrens i gruppen, utan att alla är måna om att dela med sig av sina erfarenheter. Bland lantbrukarna pratar man redan om att fortsätta att träffas och utbyta erfarenheter, efter det att projektet tagit slut. Ytterligare en

sak som bidrar till den positiva stämningen i gruppen är troligtvis att alla strävar mot samma mål. Några av gruppmedlemmarna konstaterar även att det tar längre tid än man tror att sätta samman en fungerande grupp. Det tar något år att lära känna varandra.

De flesta i projektet anser att rollfördelningen inom gruppen är tydlig, även om det finns några som uppger att de inte riktigt tycker sig ha funnit sin plats eller vet vad som krävs av dem. En av rådgivarna tycker visserligen att rollfördelningen är tydlig, men att det är svårt att veta hur mycket tid som förväntas läggas i projektet från deras sida. Alla anser att det är Anita Gunnarsson som är koordinator och som därmed har det övergripande ansvaret. Dessutom är Anita väl insatt i själva växtodlingen. Lantbrukarna beskrivs som de som sitter på de praktiska erfarenheterna och som även är utförare i projektet, medan rådgivarnas roll är att vara just växtodlingsrådgivare. En av lantbrukarna uttrycker det som att gruppen består av två pooler, med lantbrukarna på ena sidan och projektgruppen på den andra. Däremellan står rådgivarna. I gruppen anses även Tommy Ingelsson ha det övergripande ansvaret för maskinteknik.

Vad gäller mötena är alla i princip överens om att de fungerar bra – ingen i gruppen kommer spontant att tänka på något som de tycker fungerar dåligt eller som de skulle vilja förändra. Klimatet i gruppen tycks vara bra, och samtliga anser att alla har möjlighet att komma till tals – även om alla i gruppen inte är lika talföra. Flera av lantbrukarna kommenterar dock att de tycker att det är lite för mycket papper som både skickas ut och som bör läsas inför mötena. En annan synpunkt som förs fram i gruppen är att även om mötena är välstrukturerade, så vore det ibland önskvärt med en något mindre mäktig dagordning för att på så sätt minska risken för att det blir stressigt.

Mellan de stora mötena, som äger rum 2-3 gånger per år, sker det praktiska arbetet, men även konkretisering av det som diskuterats i mindre grupper. Då träffas lantbrukaren, dennes rådgivare och Anita (samt eventuellt någon annan) ute hos lantbrukaren för att diskutera strategierna på den enskilda gården. Förutom de fysiska möten då alla ses, äger också en hel del telefonkontakt mellan parterna rum. Även detta arbete tycker lantbrukarna fungerar bra. Bland rådgivarna förekommer dock lite mer negativa röster. Någon menar att detta arbete är lite otydligt, medan en annan inte anser att rådgivarna utnyttjas till fullo. Det är inte helt lätt att arbeta bra i en grupp på tre personer. Detta ger sig bland annat i uttryck genom dubbelkommandon till lantbrukarna, från rådgivarna respektive Anita.

Tema IV: Om innovationer och åtgärder

Många av idéerna till åtgärds paketerna härstammar från 4T-projektets resultat. Förutom dem använder man sig inom gruppen av brainstorming som arbetsmetod, dels utifrån egna tankar och erfarenheter dels utifrån den information som experter inom olika områden bidrar med. Utifrån dessa åtgärdsförslag plockar lantbrukaren, i samarbete med sin rådgivare och Anita, ut de åtgärder han anser vara lämpliga för just sin gård. Lantbrukarna har alltså en form av vetorätt vad gäller den egna gårdens åtgärder.

Ingen av gruppmedlemmarna anser att det egentligen har uppkommit några nya lösningar på befintliga problem, s.k. innovationer, inom ramen för projektet. Snarare håller man på med finslipning av befintlig teknik/odlingssätt i jakten på att minska kostnaderna och öka skördarna. De åtgärder som nämns bland de mer innovativa är bl.a. direktleverans av betor, olika jordbearbetningslösningar samt radmyllning. På vissa gårdar har man även i och med projektet fått upp ögonen för vissa specifika problem, som till exempel betcystnematod. En annan mer innovativ idé är att man till växtodlingssäsongen 2005, vid sidan av testytorna/testfälten, har infört så kallade visionsytor. Dessa ytor är mindre arealmässigt, och där är det inte lika viktigt att det skall gå att kunna gå att räkna statistiskt på likheter och skillnader jämfört med de vanliga fälten. I och med att kopplingen mellan orsak och verkan inte är lika central, finns här större möjligheter att utföra mer spontana åtgärder.

Trots att många anser att det inte har uppkommit några innovationer inom projektet, anser såväl lantbrukarna som rådgivarna att man vidtagit åtgärder som annars troligen inte skulle genomföras inom

ramen för ordinarie rådgivning. Projektet får dem att lägga större fokus på sockerbetsodlingen och att våga ta steget att testa lite annorlunda åtgärder, som t.ex. grundare plöjning. En av rådgivarna påpekar vikten av att åtgärderna på testfälten inte får ta för lång tid att genomföra. De måste fungera på ett smidigt sätt och stämma in i den övriga produktionen. En annan av gruppmedlemmarna påpekar risken för att man inte vågar vara tillräckligt kreativ i projektet, och att man därför kommer att ha svårighet att nå det uppsatta målet.

Tema V: Om lärande och nyttan med PLA

När det gäller frågan om vad som är det viktigaste som projektdeltagarna anser sig ha lärt sig i projektet så här långt, blir svaren av mycket varierande karaktär. Medan lantbrukarna ofta nämner praktiska saker kopplat till betodlingen – såsom att man insett vikten av såtidpunkt och minimerad jordbearbetning eller att man har fått upp ögonen för ett specifikt problem (som till exempel betcystnematoder) – tänker rådgivarna och betkonsulenterna främst på frågor kopplade till själva arbetssättet. De konstaterar att det tar tid att bygga en grupp som kan jobba som en grupp och att det är svårare än man tror att arbeta i utvecklingsprojekt. Några i gruppen reflekterar även över att det går att vara tämligen extensiv i sin odling och ändå lyckas samt att även de bästa odlarna kan bli bättre.

De flesta i gruppen är överens om att gruppmedlemmarnas kunskaper tas tillvara på mötena, framför allt om man även tar hänsyn till de mindre mötena på gårdarna. Flera lyfter fram att lantbrukarna får stort utrymme i gruppen – det är deras kunskap om sina förhållanden som styr. I gruppen förs en öppen dialog, där man visar respekt för varandra och gemensamt diskuterar sig fram till olika åtgärdsförsök. Nästan alla tycker att all sorts kunskap bedöms som lika viktig i projektet. En person anser dock att rapporter och pappersprodukter av olika slag får för stort utrymme. En sak som lyfts fram som hämmande för arbetet är det faktum att projektet inte bara är ett utvecklingsprojekt, utan även ett forskningsprojekt. Det innebär att det inte går att vara så kreativ som man skulle vilja kunna vara/behöver vara, för att man skall nå projektmålet.

Huvuddelen av gruppmedlemmarna är skeptiska eller negativa till möjligheten att nå det uppsatta projektmålet. Vissa menar att de först trott att det varit möjligt, men att de nu är mer tvivlande. Andra tror att det är görligt att nå målet, dock kanske inte inom den uppsatta tidsramen. Ingen anser emellertid att chansen att nå målet skulle vara större om man bara arbetade på ett annat sätt – gårdarna är nog för bra redan i dagsläget. Ett förslag som framförs för att öka möjligheten att nå målet, är att lantbrukarna fullt ut kompenseras för eventuella skördeföruster. Kanske är lantbrukarna då mer benägna att ta de risker som eventuellt krävs.

Inom gruppen är man även överens om att det i projektgruppen i princip finns tillräckligt med kompetens för att ha möjlighet att nå målet – framför allt om man även tar hänsyn till de experter som tas in vid olika tillfällen. Någon poängterar vikten av att det på mötena alltid finns någon med maskinkompetens, eftersom många av åtgärderna har kommit att handla om jordbearbetningsfrågor. En annan person uppger sig sakna innovativ kompetens i gruppen.

En av de stora fördelarna med arbetssättet är potentialen i dess genomslagskraft. Alla är överens om att genomslaget kommer att bli bättre med detta arbetssätt – förutsatt att det finns rön att sprida. Anledningen är helt enkelt att det inte går att avfärda denna typ av forskning, eftersom den genomförs så nära praktiken. Tilltron till resultaten bland andra lantbrukare är mycket större när lantbrukare också är involverade i själva projektet. Det visar att åtgärderna är realistiska att genomföra i lantbruket. Flera av lantbrukarna berättar även att många av deras kollegor med spänning följer det som sker inom ramen för projektet.

Än så länge har inte testgårdarna nyttjats särskilt mycket gentemot andra lantbrukare, mer än att det står om projektet i tidningen Betodlaren samt att några av rådgivarna och Danisco använder sig av gårdarna när de är ute och träffar lantbrukare. Alla är dock överens om att demonstrationsvärdet är bättre på dessa gårdar, än till exempel vid traditionella parcellförsök. Detta beror dels på det faktum att

dessa lantbrukare är profiler inom lantbrukarkåren, men även på projektets upplägg där ett tydligt helhetsperspektiv tas. En annan stor fördel är att det i detta projekt finns gårdar representerade från Skånes alla hörn, vilket gör att fler kan känna igen sig i beskrivningarna jämfört med de försök som traditionellt endast har ägt rum i trakten av Borgeby och Ädelholm.

Tema VI: Om lärdomar inför framtiden

Att komma med förslag till förbättringar i projektet, tyckte många var svårt. En av lantbrukarna menade att det till stor del beror på att allt, eller åtminstone det mesta, i projektet redan är utstakat. En annan av lantbrukarna önskar att informationsspridningen inom gruppen skulle kunna bli bättre, även om det inte är lätt. Två av rådgivarna anser att gruppen måste våga gå lite längre – att de i dagsläget är hämmade av säkerhetstänkandet (ett uttryck för riskaversion). Dessutom måste man hela tiden ligga steget före, eftersom det annars är svårt att värdera effekterna av vissa åtgärder som till exempel kalkning. En annan sak som framförs som en önskan, men som det inte går att göra något åt nu, är att det hade varit bra om det endast hade varit halva antalet personer inblandade i projektet.

Andra saker som gruppmedlemmarna hade velat göra annorlunda, om de skulle få delta i ett projekt med liknande arbetssätt senare, är t ex att gå snabbare fram med gårdsbesöken. Detta för att det är viktigt att känna till de yttre ramarna, om man skall kunna hjälpa varandra. Att vara tydlig med vad projektet går ut på och vad man förväntar sig av deltagarna, är en annan sak som framförs. Dessutom lyfts fördelarna med parcellförsök fram – något som man med fördel hade kunnat kombinera denna typ av projekt med. Likaså att använda sig mer av teoretiska beräkningar. En av lantbrukarna poängterar även att ekonomin i denna typ av projekt aldrig borde behöva drabba odlaren. Förutsatt det, skulle lantbrukarna heller inte ha veto angående åtgärderna på sin gård. Ett annat önskemål är att man kanske skulle titta lite närmare på andra länders odling – t ex Tyskland och Danmark – istället för att bara läsa om dem i rapporter. Viktigt att framhålla är också att alla inte skulle ha föreslagit arbetssättet överhuvudtaget.

De flesta tycks dock vara nöjda med arbetssättet, och många skulle kunna tänka sig att arbeta mer på detta sätt i framtiden. Förutom att många anser att tidsperspektivet är för tajt för att det skall vara möjligt att nå målet, är de flesta ändå belåtna med de förutsättningar som givits projektet. Några är tydliga med att trots att tidsperspektivet inte är rimligt, är det ändå ett måste att begränsa projekt i tiden.

Slutsatser

Deltagarna är överlag nöjda med både förutsättningar och arbetssätt i projektet. Däremot råder en viss tveksamhet vad gäller resultaten så här långt och möjligheten att nå det uppsatta målet inom projekttiden. Vad som framför allt saknas är innovativa inslag. Det finns en bild av att det som hittills tagits fram och testats i projektet är sådant som var förutsägbart. Det riktigt oväntade eller nya saknas. Därmed inte sagt att det som genomförts skulle ha skett utan projektet. Det tror ingen. Projektet har alltså bidragit till att lantbrukarna kunnat gå från ord till handling när det gäller flera potentiella förbättringsområden för svensk sockerbetsodling, men det finns en frustration över att det där riktigt oväntade inte uppstått.

Det kan finnas flera skäl till att den innovativa potentialen inte uppnåtts. Ett skäl kan naturligtvis vara att det inte finns så mycket mer att upptäcka. Detta är dock sällan fallet. Ett annat skäl kan vara de systemavgränsningar som gjorts i projektet – innovationer kanske uppstår i andra delar av produktionssystemet än i dem som är i fokus i detta (t ex i omgivande politiska och ekonomiska strukturer, kopplat till management eller i ett helhetsperspektiv på gården och dess produktionsgrenar). Ytterligare ett skäl kan vara kopplat till sammansättningen av gruppen, där det kanske saknas personer med helt nya perspektiv som bidrar till att bryta invanda tankemönster hos dem som ingår (sannolikt tänker projektets deltagare ganska lika varandra). Ett sista skäl kan vara att de arbetsmetoder som används inte i tillräckligt stor utsträckning bidrar till innovation. Det finns säkert än mer tänkbara förklaringar och vi ser det som viktigt att dessa diskuteras i projektet fortsättningsvis. Det är viktigt att förstå problematiken (frustrationen), antingen för att kunna lägga den åt sidan (acceptera att innovativa förslag av det slag man önskar inte kommer att kunna uppnås eller hanteras inom projektet), eller för att kunna åtgärda den.

Rekommendationer

Hypoteser om PLA

Man kan tänka sig ett flertal hypoteser om när det egentligen lämpar sig bäst att arbeta med PLA som arbetssätt. Några av dessa presenteras nedan.

- *Att arbeta med de bästa eller sämsta lantbrukarna*

Under intervjuerna har det flera gånger framkommit åsikter i stil med att de gårdar som finns representerade i projektet är för bra, för att det skall vara möjligt att åstadkomma de förbättringar som finns angivet i målet. Visserligen är utvecklingspotentialen större på gårdar som tar lägre skördar, men i detta fall räcker det inte med att göra de sämsta bättre. Troligtvis måste även de bästa betodlarna bli bättre för att kunna fortsätta odla sockerbeter efter avregleringen med en något snär bibehållen lönsamhet. Dessutom är det rimligt att anta att de gårdar som ligger högt i skörd, drivs av lantbrukare som oftare går och funderar på lönsamhetsfrågor och som är mer benägna att experimentera med sin odling.

- *Att arbeta med homogena eller heterogena grupper*

I stället för att arbeta med bara duktiga lantbrukare, skulle man kunna tänka sig att föra samman slumpvist utvalda odlare i ett projekt. Detta är i princip det som sker inom ramen för dagens ERFA-grupper. Risken är dock att de riktigt duktiga odlarna aldrig känner att de har något att vinna på av att berätta om sina framgångsfaktorer, och att de goda idéerna därför inte kommer upp till ytan.

- *Att arbeta lokalt eller regionalt*

Flera av lantbrukarna har under intervjuerna kommenterat det positiva med att de gårdar som är med i projektet är belägna i olika delar av Skåne. Detta innebär att varje lantbrukare är bäst under sina förutsättningar, vilket bidrar till att lantbrukarna hyser stor respekt inför sina kollegor. Lantbrukarna uppfattar inte varandra som konkurrenter, utan som yrkeskamrater som man gärna delger både sina odlingsknep och misstag för. Nackdelen med att arbeta på ett regionalt plan är

naturligtvis att det inte är helt lätt att komma med åtgärdsförslag till en gård man aldrig har besökt och som är belägen i en region med andra naturgeografiska förutsättningar än den egna gården.

Nuvarande arbetssätt uppfattas som positivt och de flesta deltagarna är nöjda, även om det finns områden som kan förbättras. Arbetssättet kan liknas vid en steg-för-steg-metod som leder till att förbättringar tas inom ramen för befintliga odlingsssystem. Detta är naturligt då stora risker måste undvikas för odlarna och önskemålen om att odlingsåtgärderna skall vara praktiskt användbara inom rimlig tid. Samtidigt saknar man en hög grad av innovation och nytänkande i projektet. Detta är ett återkommande tema i intervjuerna. Innovation är ofta kopplat till arbetssätt, dvs. vad som diskuteras är en konsekvens av hur förutsättningar och former för samtal ser ut. Frågan är om metoderna inom projektet ytterligare bör utvecklas, kanske genom att skapa oväntade möten, möjliggöra ökat risktagande, eller genom förfinade arbetsmetoder (för exempel se tipsrutan i slutet av dokumentet).

Vår slutsats blir att trots att det är svårt att nå det uppställda målet på dessa gårdar samt det faktum att det inte är lätt att rådge varandra när man inte känner till andras jordar, tror vi att man inom utvecklingsprojektet "Mot maximal regional tillväxt" har störst chanser att producera bra och relevanta åtgärdsförslag med befintlig gruppkonstellation.

Tankar om framtiden

Efter att ha genomfört intervjuer med deltagarna i projektgruppen och analyserat datamaterialet, tycker vi oss kunna se ett antal saker som vi vill lyfta fram och som det vore bra att man tog ställning till i framtida projekt.

För det första, att det till PLA-projekt bör kopplas ett antal styrmedel som täcker riskhantering och kostnadsbortfall. Utan att vara särskilt insatt i vare sig växtodling generellt eller sockerbetsodling mer specifikt, tycker vi oss kunna se en försiktighet när det gäller de vidtagna åtgärderna på respektive gård. Denna försiktighet tror vi att det går att koppla till att lantbrukarna, som visserligen får ersättning för sin insats i projektet, inte känner att de har råd att genomföra vissa typer av åtgärder, med risk för att skörden skall sjunka på testfältet jämfört med övriga sockerbetsfält på gården. Sockerbetorna är helt enkelt en för viktig inkomstkälla, för att man skall våga riskera ett inkomstbortfall. Detta innebär naturligtvis att man i projektet även går miste om potentiella odlingsförbättringar.

För det andra, svårigheterna med att lyckas med ett fullständigt PLA-projekt (med innovativa idéer) då testytorna ingår i en gårdskontext där även andra arbetsuppgifter finns. Tanken i projektet har framför allt varit att det är lantbrukarna själva som skall genomföra åtgärderna på gården – med vissa undantag. Att ta steget från "business as usual" till att genomföra specifika åtgärder på den del av fältet som utgör testytan, innebär oundvikligen merarbete. Det är då rimligt att anta att lantbrukarna ibland hamnar i situationer då de tvingas välja mellan att göra något i rätt tid på testytan eller i någon annan del av produktionen, vilket torde kunna leda till att alla de åtgärder som skulle kunna genomföras inte gör det på grund av pragmatiska överväganden.

För det tredje, problemet med att nå den innovativa höjden som krävs för att nå projektmålet. Detta visar på svårigheterna med att arbeta med PLA som arbetssätt i utvecklings- och forskningsprojekt. Risken är alltså att man inte genererar den nytta som man vill ha – här att utveckla praktiska åtgärder med snabb spridningspotential inom lantbrukarkåren. Inspiratörer och provokatörer, samt ett ökat inslag av kritiska arbetsmetoder, kan integreras i arbetet allt mer i fortsättningen. Ett dilemma kan vara att de systemgränser som vuxit fram i de diskussioner som hittills förts i projektet blivit ett hinder för nytänkande, detta alltså även om de lett till konkreta, nya åtgärder. Förgivettaganden måste ständigt ifrågasättas och utmanas, varför metoder för detta bör eftersökas. En inledande övning kan vara att låta projektet definiera sina systemavgränsningar och diskutera konsekvenserna av desamma. Det blir en del av den självkritik som behövs i framtiden.

Tipsruta: Idéer för fördjupat lärande och innovation

Med utgångspunkt i de lärdomar vi gjort via utvärderingen har vi funderat på metoder och tekniker som kan komma till användning i det fortsatta arbetet inom detta eller framtida projekt. Endast några av alla de tänkbara idéer som kan tillämpas presenteras, eftersom det inte finns utrymme att gå in i detalj och beskriva hur metoderna kan tillämpas. Sammanställningen syftar till att visa på möjligheter.

Fish-bowl planering (att bredda deltagandet utanför projektgruppen)

Metoden går ut på att med hjälp av aktörer utanför projektet, t ex andra betodlare och rådgivare, kontinuerligt få in synpunkter på alternativa förslag till handling. Genom att presentera flera olika handlingsalternativ samtidigt (t ex presenterade i form av scenarier) får man möjlighet att ställa dem mot varandra, men även komplettera med nya lösningsförslag. Varje förslag måste vara väl beskrivet och det måste finnas möjlighet för aktörerna att finna mer information om man så önskar (hemsida, informationsmaterial, el dyl).

Friska ögon (att få helt nya perspektiv på de egna problemen)

En metod som kan vara användbar för att skapa nytändning eller generera nya möjligheter är att bjuda in någon utifrån att delta i eller kommentera arbetet. Det bör vara någon som inte är expert inom sektorn, utan som kan tillföra hela nya perspektiv. Det handlar inte om att följa de synpunkter som kommer upp, utan om att se det som en injektion för nytänkande.

Lotus-blomman (att generera nya handlingsalternativ från befintliga handlingsalternativ)

Genom att arbeta med associationer som bygger vidare på tidigare handlingsalternativ eller lösningsförslag kan nya idéer komma upp. Metoden är ett systematiskt och kreativt sätt att komma vidare när arbetet har pågått en tid och olika idéer prövats.

Alternativa fyrfältare (att analysera det egna arbetet på nya sätt)

Fyrfältare kan användas på många olika sätt. Styrkan ligger i vilka ”fönster” som skapas genom att man tvingas analysera problemet genom att kombinera oväntade begreppspar med varandra. Ett exempel kan vara att på x-axeln arbeta med stort/litet engagemang för fältförsök på gården och på y-axeln arbeta med stor/liten risk med avseende på tid, ekonomi, etc. Detta kan bidra till en diskussion om kopplingen mellan upplevd risk och eget engagemang.

Backcasting (att koppla samman vision och handling)

Backcasting används allt oftare i utvecklingsprojekt, inte minst inom teknikområdet. Backcasting kallas ibland för att ”rulla tillbaka framtiden”. Genom att först, tillsammans skapa en önskad framtid (vision), sedan formulera mål, så skall man i sista steget föreslå konkreta åtgärder. Tanken är att denna process dels leder fram till mer innovativa åtgärder (pga. kopplingen till visionen), dels lyckas koppla ihop åtgärd med mål bättre.

Systemlösningar genom SSM (att skapa systemförståelse och nya lösningsförslag)

Att skapa en gemensam och rik bild av dagens problemsituation är viktigt för att inte hamna i suboptimerande lösningsförslag. Genom SSM, Soft Systems Methodology, tar deltagarna sig igenom flera steg, från en bredare problemförståelse till konkreta förslag till nya lösningar. Det kan dock innebära att man kommer fram till att åtgärder bör vidtas utanför nuvarande systemavgränsning för att på sikt kunna öka lönsamhet i produktionen. Används om man upplever att den befintliga systemförståelsen behöver vidgas.

Charette (att fatta gemensamma beslut kring komplexa frågor)

En charette är en intensiv form av gemensamt beslutsfattande som kräver hög grad av deltagande från alla i projektet. När man kommer till ett charette-möte gör man det medveten om att man inte kommer att avsluta mötet förrän man kommit överens om hur man skall gå vidare eller vad som skall prioriteras, etc. Att arbeta under press kan ibland vara positivt...

...med mera, med mera...

Referenser

Akhter, S. 2004. *Effekter på de nordiska medlemsländernas sockerindustri av EU:s reform*. Magisteruppsats vid Nationalekonomiska institutionen, Lunds Universitet.

Europeiska gemenskapernas kommission. 2004. *Meddelande från kommissionen till rådet och europaparlamentet: Fullbordandet av en hållbar modell för Europas jordbruk genom den reformerade gemensamma jordbrukspolitikerna – reformen av sockersektorn*. KOM(2004) 499 slutlig, 2004-07-14. Bryssel.

Sveriges Betodlares Centralförenings hemsida. 2005. *EU-parlamentets förslag*. http://www.betodlarna.se/radoinfo/aktuellt_051021_EUparl_forslag.asp (2005-10-24)

Formativ utvärdering – frågeguide

MOT MAXIMAL REGIONAL TILLVÄXTPOTENTIAL – ETT ON FARM RESEARCH-PROJEKT I SOCKERBETOR (TEAM 20/20-PROJEKTET)

Bakgrund – generellt om PLA (Participatory Learning and Action)

Av vilken anledning tror du att man har valt att arbeta med s k PLA (engelska förkortningen för ”Delaktighet i lärande och handling”) i projektet?

Varför har du valt att delta? Hur fick du reda på projektet? Hur kom det sig att just du kom med?

Har du deltagit i något liknande projekt tidigare?

Vad tycker du om detta sätt att arbeta med utvecklingsfrågor (inte specifikt i detta fall utan mer generellt)?

Vilka förväntningar hade du på projektet innan det drog igång?

Vilka fördelar ser du med arbetssättet?

Vilka nackdelar ser du med arbetssättet?

Tror du att man måste arbeta på detta sätt för att kunna nå projektmålet? Vilka alternativ finns?

Arbetet i gruppen

Beskriv arbetssättet i er grupp! Hur fungerar det? Vem är drivande? Vem tar initiativ? (*Hur går det till när ni fattar beslut?*)

Hur fungerar relationerna i gruppen? Är det ett bra samspel?

Är rollfördelningen tydlig? Hur skulle du vilja beskriva de olika rollerna? Hur ser arbetsfördelningen ut?

Hur fungerar era möten?

Vad fungerar bra?

Vad fungerar dåligt?

Skulle du vilja förändra något?

Beskriv vad som sker mellan mötena! Hur fungerar detta arbete?

Skulle du vilja att gruppen arbetade på något annat sätt? Om ja, i så fall hur?

Om åtgärderna

Hur har ni gått tillväga för att ta fram åtgärdspaketet?

Har det uppstått några nya lösningar på befintliga problem under arbetets gång (innovationer)?

Kan du beskriva några exempel på mer innovativa lösningar?

Vad var det som gjorde att dessa innovationer uppstod? Hur gick det till?

Tror du att skapade innovationer (nytänkande som omsatts eller planeras att omsättas i handling) är resultatet av arbetssättet eller skulle de även ha uppstått med mer traditionellt forsknings-och utvecklingsarbete?

Om lärande

Vad är det viktigaste du lärt dig i projektet så här långt?

Har de olika gruppmedlemmarnas kunskap tagits tillvara på era möten? Hur? *(Vilken typ av kunskap bedöms som viktig i projektet?)*

Kommer alla till tals?

Om nej, vad tycker du att man ska göra åt det?

Om målet och kompetens

Anser du att ni har möjlighet att nå det uppsatta projektmålet?

Om ja – beror det på ert arbetssätt, eller hade det varit möjligt även på traditionell väg?

Om nej – beror det på ert arbetssätt?

Tycker du att det finns tillräcklig kompetens inom gruppen för att kunna nå målet?

Om nej, vilken kompetens saknas?

Bör denna finnas i gruppen, eller fungerar det att ta in experthjälp vid behov?

Om resultatet

I ansökan som skickades till SLF angående val av arbetssätt står: *"åtgärds paket som utvecklats av odlare tillsammans med rådgivare och odlingsutvecklare i samråd med forskare får bättre genomslag än åtgärds paket som mer ensidigt tagits fram av odlingsutvecklare och forskare"*

Anser du att genomslaget har blivit bättre? Eller tror du att genomslaget kommer att bli bättre?

Hur har testgårdarna nyttjats gentemot andra lantbrukare?

Anser du att demonstrationsvärdet är bättre på dessa gårdar?

På vilket sätt har fältförsök betydelse för lantbrukares beslutsfattande? Vilken roll kan storskaliga fältförsök fylla för att utveckla jordbruket i en positiv riktning? Är detta sätt att jobba med storskaliga fältförsök i så fall lämpligt att använda sig av på bredare front? Varför/varför inte?

Om framtiden

Finns det någon oro kopplat till projektet från din sida? Hur tror du att övriga känner?

Har du några förslag till förbättringar?

Summering

Tycker du att valet av pedagogik har varit funktionellt (lämpligt, dvs. anpassat till förutsättningarna och effektivt med avseende på måluppfyllelse)?

(Finns det bra förutsättningar för ett bra PLA-projekt? Är tidsperspektivet rimligt? Finns tid och pengar?)

Om du skulle få delta i ett projekt med liknande arbetssätt senare, vad hade du då velat göra annorlunda? (OBS! Viktigt: Avser hela projektet – ända från planeringen, första mötet, osv.)

Skulle du vilja arbeta mer på detta sätt? Varför? Varför inte?

Är det något övrigt som du skulle vilja tillägga?